

Ліхновський П.М., аспірант
кафедри економічного аналізу

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ П(С)БО 12

Методологічні засади формування у вітчизняному бухгалтерському обліку інформації про фінансові інвестиції та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 12 "Фінансові інвестиції", затвердженим наказом Міністерства фінансів України від 26.04.2000 р. № 91 (далі – П(С)БО 12). Це положення, як і інші П(С)БО, відповідно до Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. передбачає принцип "несуперечності" міжнародним стандартам бухгалтерського обліку.

Під фінансовими інвестиціями розуміють активи, що утримуються підприємством з метою збільшення прибутку, зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

Підприємства утримують інвестиції виходячи з різних міркувань. Для одних вони є основним джерелом доходу, інші підприємства лише інколи вдаються до використання такого інструменту з метою розміщення тимчасово вільних грошових коштів або майна. Деякі види інвестицій є ні чим іншим, як борговим зобов'язанням перед підприємством.

Деякі види інвестицій являють собою права власності, а також можуть виступати як матеріальні цінності (інвестиції в банківські метали тощо).

Фінансові інвестиції для багатьох підприємств України залишаються досі нез'ясованим питанням. В "старому" бухгалтерському законодавстві цьому питанню приділяють небагато уваги. Згідно з п.38 "Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні", затвердженого Постановою КМУ від 03.04.1993 р. № 250, фінансові вкладення (придбання цінних паперів, облігацій, внески до статутних фондів інших підприємств) підприємства оцінювали в балансі за фактичними витратами. При цьому різниця між витратами на придбання облігацій та подібних до них витрат і їх номінальною вартістю протягом періоду обігу рівномірно списується на результати фінансово-господарської діяльності.

Стандарт П(С)БО 12 містить концептуально нові підходи як у бухгалтерському обліку, так і у методиці аналізу фінансових інвестицій.

При розробці методики фінансових інвестицій необхідно, перш за все, їх класифікувати. З врахуванням П(С)БО 12 та Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських

операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291, інвестиції класифікуються за такими ознаками.

За об'єктами вкладень є фінансові і капітальні інвестиції і реінвестиції. Фінансові інвестиції – це такі, які передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів.

Капітальні інвестиції – це такі, які передбачають придбання будинків, споруд, машин та інших об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, підлягають амортизації. Реінвестиції – це такі, що передбачають здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок доходу (прибутку), отриманого від інвестиційних операцій.

За характером участі є прямі та портфельні інвестиції. Прямі інвестиції – це такі, які передбачають внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

За формою власності ресурсів інвестування виділяють приватні, державні, іноземні та спільні інвестиції. Приватні інвестиції здійснюються громадянами, недержавними підприємствами, організаціями та установами, спілками і товариствами, громадськими і релігійними організаціями, заснованими на приватній власності. Державні інвестиції здійснюються органами влади й управління України, місцевих рад народних депутатів за рахунок коштів бюджетів і позабюджетних фондів, а також державними підприємствами за рахунок власних позикових коштів. Іноземні інвестиції здійснюються іноземними державами, юридичними особами та громадянами. Спільні інвестиції здійснюються громадянами, юридичними особами України та інших держав.

За регіональною ознакою є внутрішні та зовнішні інвестиції. При внутрішніх інвестиціях діяльність проводиться виключно на території України, а при зовнішніх – як на території України, так і за її межами.

За ступенем ризику є безризикові та ризикові інвестиції. Безризиковими інвестиціями вважаються вкладення у короткострокові державні облігації провідних країн світу. Ризикові інвестиції – це такі, які мають певний ступінь ризику.

За терміном фінансові інвестиції поділяються на :

- довгострокові – строком більше одного року;
- короткострокові – строком, що не перевищує одного року.

Довгострокові фінансові інвестиції включають :

- а) інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення ;
- б) інвестиції в асоційовані та дочірні підприємства;
- в) інвестиції у спільну діяльність ;
- г) інші фінансові інвестиції.

Короткострокові фінансові інвестиції поділяються на еквіваленти грошових одиниць та інші.

Залежно від видів придбаних паперів фінансові інвестиції поділяють на пайові та боргові. Пайові фінансові інвестиції засвідчують право власності на частку у статутному капіталі емітента корпоративних прав (акції). Вони мають необмежений термін обігу. Боргові фінансові інвестиції не надають права власності. Вони виступають як боргові цінні папери (облігації) і утримуються підприємством до їх погашення з метою одержання доходу.

Така класифікація фінансових інвестицій, на мою думку, покладена в основу їх групування з метою проведення їх порівняльного аналізу.

Аналізуючи причини зміни вартості фінансових інвестицій в розрізі названих вище груп та отриманого від них доходу необхідно також обов'язково враховувати особливості їх оцінки.

Оцінка фінансових інвестицій здійснюється у двох випадках: при безпосередньому проведенні фінансової інвестиції (первісна оцінка) та при складанні фінансової звітності (оцінка на дату балансу).

Поточні та довгострокові фінансові інвестиції первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю. Вона складається з ціни придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції.

Оцінка та облік фінансових інвестицій здійснюється за кожною з них. Для оцінки фінансових інвестицій на дату балансу використовують три методи :

- 1) за справедливою вартістю ;
- 2) за амортизованою вартістю ;
- 3) за методом участі в капіталі.

Застосування конкретного методу оцінки залежить від того, в який об'єкт проведено інвестиції.

Оцінка фінансової інвестиції за справедливою вартістю полягає у тому, що вона визначається як сума, за якою може бути проведена реалізація інвестиції на активному ринку. Сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу відображається у складі інших доходів або інших витрат відповідно.

Фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їх собівартістю з врахуванням зменшення корисності інвестиції, що відображається у складі інших витрат з одночасним зменшенням балансової вартості фінансової інвестиції.

Поточні фінансові інвестиції, що придбані та утримуються виключно для продажу оцінюються на дату балансу за справедливою вартістю. До них належать куплені акції, облігації, інші цінні папери, а також внески до статутних капіталів підприємств (крім акціонерних товариств), які придбані та утримуються виключно з метою їх подальшого продажу протягом дванадцяти місяців.

Придбані акції, облігації, інші цінні папери, що утримуються підприємством до їх погашення, відображають на дату балансу за амортизованою собівартістю фінансових інвестицій, яка визначається з урахуванням суми накопиченої амортизації дисконту (премії). Дисконт виникає тоді, коли інвестор сплачує за облігацію менше її номіналу. А якщо навпаки, тобто облігацію, куплену дорожче від номіналу, то на різницю виникає премія.

Різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій (дисконт або премія при придбанні) амортизується інвестором протягом періоду з дати придбання до дати їх погашення за методом ефективної ставки відсотка.

Вона визначається за формулою :

$$ECB = \frac{PCB + (-)PCD (PCP)}{(PBO + HBO) : 2},$$

де ECB – ефективна ставка відсотка ;

PCB – річна сума відсотка (номінал, помножений на відсоткову ставку і поділений на 100) ;

PCD – річна сума дисконту, яка визначається діленням загальної суми дисконту на кількість років позики ;

PCP – річна сума премії , яка визначається діленням загальної суми премії на кількість років позики ;

PBO – ринкова вартість облігації;

HBO – номінальна вартість облігації.

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), що підлягає отриманню та відображається у складі інших фінансових доходів або інших фінансових витрат з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових інвестицій відповідно.

Фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства та в спільну діяльність зі створенням юридичної особи (спільного підприємства) на дату балансу відображаються за вартістю, що визначена за методом участі в капіталі. Тут є такі винятки: а) коли фінансові інвестиції придбані та утримуються виключно для продажу; б) якщо асоційоване, дочірнє чи спільне підприємство веде свою діяльність в умовах, які обмежують його здатність передавати кошти інвестору чи учаснику спільного підприємства протягом періоду, що перевищує дванадцять місяців. Дані фінансові інвестиції, як було зазначено раніше, відображаються на дату балансу за справедливою вартістю.

Врахування цих особливостей дасть, на мою думку, можливість об'єктивного відображення фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку і з достатньою достовірністю оцінювати причини зміни їх вартості в процесі проведення аналізу.